

Cumhur İnan BİLEN

Yeminli Mali Müşavir

Eski Hesap Uzmanı

OECD TÜRKİYE EKONOMİK RAPORU 2006

Özet

Makroekonomik istikrarda önemli ilerlemeler ve kurumsal reformlar, güçlü bir milli hasıla büyümesinin temelinde yatmaktadır. Ancak; son zamanlarda gerçekleşen enflasyon şoku ve finansal piyasalardaki dalgalanma, dikkatleri Türkiye'nin devam etmekte olan kırılganlıklarına çekmiştir. Daha kapsamlı bir yapısal reform programı, verimlilik büyümesini arttıracak, ekonominin kayıt altındaki kısmını büyütecek ve makroekonomik istikrarı güçlendirecektir.

Makroekonomik Riskleri Yönetmek

Temel makroekonomik öncelik, sağlanan ilerlemelerin pekiştirilmesidir.

Maliye politikası alanında, hükümet harcamalarını kontrol ederek açıklamış olduğu yıllık faiz dışı fazla hedefini tutturmalıdır. Bu hareket, hükümete ekonomik dalgalanmalar karşısında hedeflenenin üstünde faiz dışı fazla verme imkanı verecektir. Hükümet, bütçe şeffaflığını ve kurumların ve süreçlerin kalitesini daha fazla geliştirmeli ve Ulusal Muhasebe Standartları'na bağlı kalmalıdır.

Para politikası alanında, Merkez Bankası (TCMB) enflasyonu hedeflenen patikaya oturtmalı ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kurumsal yönetişimini ve insan kaynakları yönetimini güçlendirmelidir.

Kayıtlı Sektör İçin Yasal Koşulları İyileştirmek

Yasal düzenlemelerin yol açtığı yüksek yük nedeniyle, çok sayıda birey ve firma çalışma şartlarının kötü ve verimliliğin düşük olduğu kayıt dışı sektöre itilmektedir. Büyümenin önündeki bu engeli kaldırmak için hükümet;

-Sosyal güvenlik katkı payı oranlarını indirerek, daha esnek istihdam koruyucu düzenlemeler benimseyerek, kıdem tazminatının yerine işsizlik sigortasını ikame ederek ve asgari ücretin bölgeler arasında farklılaşması ile ortalama ücretin bir payı olarak kademeli olarak azalmasına izin vererek; kayıtlı sektördeki iş yaratma koşullarını iyileştirmelidir.

-Emeklilik sisteminde daha ileri değişiklikleri uygulamaya geçirecek, kayıtlı sektördeki istihdamı arttırmalıdır. Emeklilik katkı paylarında yapılacak indirim, kayıtlı sektörde emek istihdamını daha ucuz hale getirecektir ve emeklilik katkı paylarındaki bu azalma, erken emeklilik teşviklerini azaltan uygulamaları da içeren diğer reform paketiyle kısmen finanse edilebilir.

-Yabancı doğrudan yatırımlar önündeki engelleri kaldırarak, ekonomideki her sektörde rekabet ve rekabetçiliği arttırmaya odaklanarak, sektöre özgü düzenlemeler yapmaktan kaçınarak; özel sektöre hâkim olan **yasal ve düzenleyici çevreyi daha fazla basitleştirmelidir.**

-Yalnızca en yeteneklilerden ziyade, **tüm genç nüfusa iyi kalitede eğitim hizmeti sağlayarak; eğitim önceliklerine, bütçe disiplini sınırları içerisinde daha fazla odaklanmalıdır.**

-**Tarımsal sübvansiyonların çiftçilere verilen doğrudan gelir desteği uygulamasıyla yer değiştirmesi uygulamasına devam edilmelidir** ve tarım arazilerinin birleştirilmesine yönelik yasal çerçeve güçlendirilerek, teknolojik transferler artırılarak ve sulama alanında özel yatırımlar teşvik edilerek; tarım sektöründeki üretkenlik artırılmalıdır.

Temel Güçlükler Nelerdir?

2001 krizi sonrası yaşanan düzelme etkileyicidir. 2002-2005 dönemi boyunca, OECD ülkeleri arasındaki en yüksek artışı gösterecek şekilde, hasıla 1/3 oranında artmıştır. Aynı zamanda, güçlü maliye ve para politikaları güveni artırarak ve risk primini azaltıp, bu sayede özel sektör ve doğrudan yabancı yatırım girişini artırırken; yıllık enflasyon düzenli olarak azalmış ve son 30 yıldır ilk kez enflasyonda tek haneli rakamlara ulaşılmıştır. Bu güzel gelişme, daha güçlü ve daha sürdürülebilir bir büyüme patikasına geçiş yaparak başarılı olmuştur. Hakikaten, 1980'lerin sonundaki ve 1990'lardaki hayal kırıklığı yaşatan dönemlerin ardından, reel gelir yakınsaması gözlemlenmeye başlamıştır. Eğer bu büyüme patikası sürdürülebilirse, bu kısa dönemli ekonomik genişlemelerden hemen sonra gelen büyük çaplı daralmalar veya durgunluk döngüsünden önemli bir kopuş anlamına gelecektir.

Türkiye'nin 2002 ve 2005 yılları arasındaki olumlu makroekonomik performansı, güçlü dünya ticareti ve artan petrol fiyatlarına rağmen, görece düşük enflasyon, düşük faiz oranları ve gelişmekte olan ülke borçlanma araçlarına karşı güçlü talep şeklinde tanımlanabilecek olumlu uluslararası iş ortamınca da desteklenmiştir. 2006'nın ortalarına doğru, temel sanayileşmiş ülkelerdeki faiz oranlarında yükselme, uluslararası finansal piyasalardaki risk iştahında da değişiklik yaratmıştır. Bu, Türkiye ekonomisini ciddi şekilde etkilemiştir: Döviz kuru önemli ölçüde değer kaybetmiş, uzun dönem faiz oranları önemli ölçüde artmış ve enflasyon yükselişe geçmiştir. Şimdilerde bu baskılar zayıfladı ve döviz kurları eski seviyelerine geri dönüp, uzun dönem faiz oranları yeniden azalmaya başladı. Uluslararası yatırımcıların azalan risk iştahından tek etkilenen ülke Türkiye değildir; ancak, gelişmekte olan ekonomiler grubunda en çok etkilenen ülkedir. Bunun bir nedeni, döviz kurunun değerlenmesine neden olacak şekilde, önemli kısmı portföy yatırımlarından oluşan büyük miktardaki sermaye girişinin bir sonucu olarak, Türkiye'nin büyük ve giderek genişlemekte olan cari işlemler açığıdır. Ayrıca, sorumlu makroekonomik politikalar izlenmesi konusundaki görece kısa geçmişi, onu dış şoklar karşısında daha kırılgan bir hale getirmektedir. Son fakat aynı derecede ehemmiyetli bir başka husus ise, piyasa belirsizliği, temel kurumların bağımsızlığı, yapısal reformların daha ileriye götürülmesi ve Türkiye içinde artmakta olan politik tansiyonun yarattığı kaygılardan da beslenmiş olabilir. **Giderek zorlaşan bu uluslararası iş ortamında güçlü ekonomik performansın sürdürülmesi,**

makroekonomik politikaya olan güvenin güçlendirilmesini ve yapısal reformlar konusunda siyasi desteği gerektirmektedir.

Enflasyon Nasıl Yenilebilir ve Bankacılık Sistemi Nasıl Güçlendirilebilir?

TCMB, 2001'de bağımsız hale gelip fiyat istikrarını sağlamakla görevlendirildikten sonra, enflasyonla mücadele konusunda çok fazla kredibilite kazanmış ve göz alıcı bir başarı elde etmiştir. Sıkı maliye politikaları, yapısal reformlar ve yüksek verimlilik artışı da bu dezenflasyon sürecine katkı sağlamıştır. Ayrıca, ticarete açık olmayan malların fiyatlarındaki yıllık artışların %10-12 seviyelerinde sabit kaldığı bir ortamda; döviz kurundaki değerlenme, enflasyonun aşağı çekilmesinde özellikle önemli bir rol oynamıştır. Büyük ölçüde, bu durum, fiyatları yapay şekilde yüksek tutup dezenflasyon hızını azaltarak Merkez Bankasının faizleri indirmesini zorlaştıran rekabet önündeki mevcut engeller ile emek piyasasında olduğu gibi diğer yapısal katılıklardan dolayı ortaya çıkmış gözükmektedir. Merkez Bankasının karşı karşıya olduğu zorluklar, döviz kurunda önemli miktarda değer kaybıyla birlikte enflasyonun beklenmeyen şekilde yukarı zıplamasını takiben daha da vahim hale gelmiştir. Banka, enflasyondaki bu sürprize, geçmişte art arda gelen faiz oranı indirimlerini terk edip; kısa vadeli faiz oranlarını, art arda 3 kez olmak üzere toplam 425 baz puan arttırarak yanıt vermiştir ve bu sayede kısa dönem faiz oranları %17,5'a kadar yükselmiştir. Banka, 2006 yıl sonu için (+/-%2'lik bir bant içerisinde) %5 olan enflasyon hedefinin tutturulamayacağını kabul etmiş olsa da orta dönem enflasyon hedefi olan %4'ü tutturma konusundaki kararlılığını korumaktadır. Bu şartlar altında, Banka'nın politika kararı önemlidir. Ancak, araştırmalar yaz boyunca orta dönem enflasyon hedefinin keskin şekilde yükseldiğini ve şimdilerde ufakta olsa bir azalma yaşansa da halen enflasyon beklentilerinin Bankanın orta dönem enflasyon hedefinin önemli ölçüde üstünde kaldığını göstermektedir. **Bu nedenle, Banka enflasyonu arzulanan patikaya sokma konusunda önemli güçlüklerle karşı karşıyadır ve kamuoyunu enflasyon hedefinden sapmanın geçici olduğu konusunda ikna etmek için daha akla uygun politika tedbirleri almalı ve bu tedbirleri zayıflatan nedenleri güçlü bir iletişim politikasıyla birlikte ortaya çıkarmalıdır. Daha genel olarak, dezenflasyon sürecini kolaylaştırmak ve kredibilitayı arttırmak için geniş kapsamlı bir yapısal reform programının hayata geçirilmesi gerekmektedir.**

2001 krizini takiben, bankaların düzenlenmesi ve denetiminde, önemli ölçüde ilerleme kat edilmiş ve bu özel sektörün artan miktarda dış borçlanması neticesinde oluşan potansiyel riskleri sınırlandırmıştır. Şimdilerde, yurtiçi kredi pazarında gerçekleşen patlama, bankacılık sisteminin güçlülüğünü ortaya koymaktadır. Yeni bankacılık kanunu, ihtiyatlı düzenlemeleri daha da arttırarak 2005'de uygulamaya girmiştir. Merkez Bankası'nın 2006 Finansal İstikrar Raporu'na göre; bankalar şu an sağlıklı bir durumdadır. Özellikle, açıklamalara göre, bankacılık sektörünün doğrudan karşı karşıya olduğu döviz kuru riski oldukça düşüktür. Bu risk, büyük ölçüde, bankaların diğer yerli finansal araçlarla imzaladıkları yenilebilir hedging araçlarından kaynaklanmaktadır. Ancak, bankalar, yerli borçluların kendilerini döviz kuru risklerine karşı hedge etmemesi nedeniyle oluşan kredi riski yoluyla, dolaylı yoldan döviz kuru riskine maruz kalmaktadır. **Bu mevcut riskli piyasa ortamında, bankaların daha sağlıklı şekilde denetiminin yapılması oldukça önem taşımaktadır. Bu amaca yönelik olarak; özellikle İmar Bankası Komisyonu'nun tavsiyeleri doğrultusunda,**

BDDK'nın yönetişiminin ve etkinliğinin artırılması yoluyla finansal denetimin kalitesi daha da ileriye götürülmelidir. Otoriteler, ayrıca bankaların dolaylı yoldan maruz kaldıkları döviz kuru risklerini azaltmak için, bazı ek mekanizmalar geliştirmelidirler.

Mali Reformlar ve Bütçe Reformu Yeterince Başarılı Oldu mu?

2001 krizinden beri, kısmen zaten yüksek seviyede olan bazı vergilerin daha da yükseltilmesi yoluyla başarılsa bile; özellikle artan faiz dışı fazla konusunda olduğu gibi Türkiye etkileyici bazı mali sonuçlar elde etmiştir. Düşük faiz oranları, hükümetin faiz ödemelerinde önemli bir azalma yaratmış ve toplam genel hükümetin bütçe açığı, GSYİH' e oran olarak 2001'de %30'lardan 2005'de %1'ler civarına inmiştir. Benzer şekilde, GSYİH' e oran olarak net kamu kesimi borcu, 2001'de %91'den 2005'te %56'ya düşmüştür. Son birkaç yıl boyunca toplam mali vaziyet görece olarak sıkı olsa da gerçek faiz dışı fazlayı hedefleme uygulaması, faiz dışı fazlanın şimdilerde yaşadığı gibi konjonktürel yükselişlerde daha gevşek hale gelmesine neden olmaktadır. Gelecekte konjonktüre paralel gerçekleşecek bu hareketleri önleyebilmek için, yıllık faiz dışı fazla hedefini bir harcama hedefiyle tamamlama konusunda, hükümet son zamanlarda bir niyet beyanında bulunmuştur. **Harcama hedefleri, çok yıllık bütçelerin kapsamına dahil edilmeli ve sağlık kuruluşları ve yerel hükümetleri de içerecek şekilde, her düzeydeki kamu birimlerine yayılmalıdır.**

2001 krizinden bu yana, mali şeffaflığı ve bütçe uygulamalarını iyileştirmek için; çok sayıda yeni kanun uygulamaya konulmuştur. Bunlar, üç yıllık bütçeleme çerçevesinin uygulamaya konulması ve bütçe dışı ve yarı-mali harcamalar için bırakılan alanın daraltılmasını içermektedir. Yine de uygulamayla birlikte daha fazla iyileşme sağlanması önemlidir ve yasama sürecindeki belirsizlik azaltılmalıdır. Buna ek olarak; AB'ye yapılan bildirimler bir iyileşmeye işaret etmesine rağmen; halen daha, Ulusal Muhasebe Standartları'na göre hazırlanmış konsolide edilmiş genel hükümet mali hesaplarının yokluğundan, şeffaflık sıkıntısı devam etmektedir. Şimdilerde, IMF, Türkiye'yle imzaladığı Stand-By Antlaşması'nın bir parçası olarak, bir dizi gösterge vasıtasıyla, mali performansı yakından takip etmektedir ve bu, piyasa katılımcılarına önemli derecede güven sağlamaktadır. **2008'in ilkbaharında tamamlanacak olan IMF ile yürütülen mevcut programın sonuna kadar, Ulusal Muhasebe Standartları'na göre hazırlanmış mali bilgilerin yayınlanması gerekmektedir. Hükümetin, ayrıca, temel mali kanunların gelecekte kolayca zayıflatılmaması, mali yetkililerin koordinasyonunun güçlendirilmesi, performans tabanlı bütçelerin kapsamının düzenli olarak genişletilmesi ve tüm bütçe dışı fonların bütçe kapsamına alınması için gereken tedbirleri de alması gerekmektedir. Döner sermayeler, ya bütçe içerisine dahil edilmeli; ya da bunlara kurumsal bir kimlik kazandırılmalıdır.** Bu reform adımlarının atılması, Türkiye'nin mali kurumlarının kalitesini ve güvenilirliğine ilişkin uluslararası algılamayı önemli ölçüde iyileştirecek ve risk priminde yeni azalışların önünü açacaktır.

Özel Sektördeki İkilik Nasıl Aşılabilir?

Türkiye'nin görece düşük kişi başına milli gelirinin temel nedenlerinden biri, sahip olduğu düşük verimlilik düzeyidir. Ancak; düşük ortalama verimlilik düzeyi, ekonominin farklı kısımları arasındaki oldukça çarpık performans dağılımını gizlemektedir. Kayıt

altında çalışan işletmelerle, kayıt dışı çalışan işletmeler arasında yüksek bir verimlilik farkı bulunmaktadır. Kayıt dışılık firmaların maliyetlerini azaltıp, onlara zor koşullar altında ayakta kalabilme esnekliği sağlasa da; bu durum, bu şekilde çalışan işletmelerin sermaye piyasalarına erişimini, yatırım kapasitelerini ve uluslararası ortaklıklar geliştirmelerini kısıtlamaktadır. Bu nedenle; kayıt dışılık, bu işletmelerin potansiyel etkinlik kazanımlarını, sınırlamaktadır ve kayıt dışılık, bu nedenle, Türk ekonomisinin genel büyüme potansiyelini azaltmaktadır. **Kayıtlı sektörde faaliyet gösteren firmaların karşı karşıya kaldıkları yasal koşulları iyileştirmek, daha fazla firmanın büyüyerek kayıt altına girmesini mümkün kılabilir ve böylece, firmalar ve sektörler arasındaki büyük verimlilik farklılıklarını daraltabilir ve Türk ekonomisinin ortalama verimlilik düzeyini arttırabilir.**

Büyük ölçüde düzenlemelerin ağır yükü nedeniyle, kayıtlı sektörde yeni istihdam yaratılması düşük seviyelerdedir. Sonuç olarak, kayıtlı sektör, artan sayıdaki kırsal işgücünü istihdam edememektedir. Bu sorun; tarım sektöründen daha fazla işgücünün, beklendiği üzere artan hızda ayrılmasıyla ve özellikle de, kırsal alanlarda, kadınların işgücüne katılım oranının artmasıyla, önümüzdeki yıllarda daha da vahim hale gelecektir. Kayıtlı sektörün genişletilmesi, değişik alanlardaki reformların başarılı bir plan dahilinde bir araya getirilmesini gerektirmektedir. Çünkü, politikalar birbiriyle bağlantılıdır. **Öncelikler şunları içermelidir: Emek gelirleri üzerindeki vergi takozunda önemli bir indirim yapılmasını içerecek şekilde vergisel çarpıklıkların daha fazla azaltılması, emek piyasası düzenlemelerinin (mevzuatın) kolaylaştırılması, orta-yaşlı çalışanların kayıt dışı sektöre itilmesini önleyecek şekilde emeklilik kurallarının reforme edilmesi, ürün piyasalarındaki rekabetin arttırılması ve banka ile varlık finansmanına ulaşımın kolaylaştırılması.** Bunların her biri, aşağıda daha detaylı olarak tartışılmıştır. Başarılı bir kayıt dışıyla mücadele stratejisi, bütün ekonominin büyüme potansiyeli önündeki engelleri kaldırarak ve vergi tabanını genişleterek; kayıtlı sektörde faaliyet gösteren firmaların üzerindeki yüklerin daha da azaltılmasına ve Türkiye’de iş yapma sahasının genişlemesine imkan verecektir. Bu reformlar, aynı zamanda, uzun dönem büyümenin daha da güçlenmesine ve makroekonomik istikrarın ve esnekliğin arttırılmasına katkı sağlayacak şekilde, doğrudan yabancı yatırım girişini hızlandıracaktır. Aksine; sadece yasaların uygulamasının güçlendirilmesi, tek başına, bugünkü vergi mevzuatının ve düzenleyici mevzuatın varlığında, bir çözüm olmayacaktır. Çünkü, pek çok firma, kayıt altına alınmanın getireceği ek yükleri kaldıramayacak, bu durum firmaların kapanmasına neden olacak ve ekonomi için net üretim ve istihdam kayıpları meydana gelecektir.

Türk emek piyasası, özellikle bunaltıcı düzenlemeler ve emek üzerindeki yüksek vergilere sahip bir piyasa tanımlanabilir. Emek piyasasının her iki özelliği de; kayıtlı sektörde istihdamın önünde önemli bir engel teşkil etmektedir:

-İşçilerin ücretleri üzerindeki oldukça yüksek vergi takozu, özellikle de düşük becerili çalışanlar başta olmak üzere, herhangi bir kişinin kayıtlı olarak istihdamının maliyetini, çoğu durumda taşınamayacak bir yük haline getirmektedir.

-Resmi asgari ücret, ekonominin üretkenlik düzeyine kıyasla oldukça yüksektir. Bu durum, İstanbul bölgesi gibi yüksek verimlilik ve yüksek maliyete sahip bölgeler için

açıklanabilir olsa da; bu üretkenlik düzeyinin ve yaşam maliyetlerinin oldukça düşük olduğu bazı doğu bölgelerinde kayıtlı sektörde yeni istihdam yaratılması önünde temel bir engel oluşturmaktadır.

-İş Kanunu, OECD ülkeleri arasında en kısıtlayıcı olanlardan birisidir. Bir taraftan Kanun geçici istihdamı hemen hemen tamamıyla yasaklayıp, sabit dönem, geçici ve ajansa bağlı çalışmaya oldukça sınırlı durumlarda izin verirken; öbür taraftan oldukça yüksek kıdem tazminatı yükümlülükleri kalıcı iş sözleşmeleri yapılmasını maliyetli hale getirmektedir. Bugüne kadar, kıdem tazminatları ile yeni devreye giren işsizlik sigortasının arzulanan ikamesi başılamamıştır.

-İş Kanunu, ayrıca, 50'den fazla çalışanı olan firmaların belli sayıda engelli ya da eski hükümlü kişileri istihdam etme gibi, ek bazı düzenlemelere uymasını zorunlu kılmaktadır. Maruz bırakıldıkları ek maliyetler, firmaların belli bir aşamadan sonra büyüme isteklerini sınırlamakta ve verimlilik düzeylerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Kapsamlı emek piyasası reformunun, acilen kayıtlı sektördeki istihdamı özendirici şekilde iyileştirmeler yapması gerekmektedir. Sosyal güvenlik katkı payları önemli ölçüde azaltılmalı, istihdam düzenlemeleri ve kıdem tazminatı koşulları, firmalar için daha az maliyete yol açacak şekilde yeniden düzenlenmeli, asgari ücretin ortalama ücretin bir yüzdesi olarak azaltılabilmesine izin verilmeli ve asgari ücret, verimlilik düzeyine ve yaşama maliyetlerindeki farklılıklara göre, bölgeler arasında farklılaştırılabilir. Buna ek olarak; vergi ve sosyal güvenlik katkı paylarını toplayan idareler daha iyi duruma getirilmelidir. Sosyal güvenlik katkı paylarında yapılacak indirimin reel bir etki yaratmasını sağlamak için, (mevcut düzeyin yarısına indirilmesi gibi) önemli oranda yapılması gerekmektedir. Günümüzde, kayıt dışılığın varlığı, özel sektörden yapılan sosyal güvenlik tahsilatının GSYİH' in yalnızca %5'i civarında kalması anlamına gelmektedir. (Ki bu oran, eşit derecede yüksek sosyal güvenlik katkı payı oranına sahip diğer ülkelere göre düşük kalmaktadır.) Bu durum, eğer sosyal güvenlik primlerinde yapılacak indirimin kapsamlı bir kayıt altına alma stratejisi altında gerçekleştirilirse; vergi tabanında önemli bir artışa yol açacak şekilde, bu denli büyük çaptaki bir indirimin mali boyutunun katlanılabilir düzeyde olabileceğini göstermektedir. Bu indirimin yaratacağı mali kayıplar, kısmen mevcut emeklilik sisteminde halen yüksek olan net bağlama oranlarının azaltılmasıyla ve erken emeklilik için teşviklerin azaltılmasıyla finanse edilebilecektir. Nasıl finanse edilirse edilsin, mali hedeflerin tutturulabilmesi hayati öneme sahiptir.

Emeklilik Sisteminde Halen Nelerin Değişmesi Gerektilir?

Şimdilerde gerçekleştirilen sosyal güvenlik reformu, emeklilik sisteminin uzun dönem sürdürülebilirliğini önemli ölçüde iyileştirmiştir. Ancak; yeni emeklilik parametrelerine geçiş yavaştır ve erken emeklilik teşvikleri, (hepsi doğrudan emeklilik sistemiyle ilgili olmasa da) çoğu orta yaşlı kalifiye işçinin kayıt dışı sektöre itmeye devam etmektedir. Ayrıca, tüm yeni parametreler bir kez uygulamaya başlansa bile, emeklilerin net bağlama oranları diğer OECD ülkeleriyle kıyaslandığında oldukça yüksek kalmaktadır. Bu durum da; yüksek sosyal güvenlik katkı payı uygulanmasını gerektirerek, yukarıda bahsedildiği üzere emek geliri üzerindeki yüksek vergi takozuna doğrudan katkı yapmaktadır.

Emeklilik sisteminde atılacak sonraki adımlar;

1)Düşük becerili çalışanların kayıtlı sektörde daha fazla istihdam edilmesini daha katlanılabilir kılacak şekilde sosyal güvenlik katkı paylarında önemli tutarda indirim yapılması,

2)Orta yaşlı çalışanların kayıtlı sektördeki işgücünde kalmaları için teşvikleri geliştirecek bir reform paketinin hayata geçirilmesi. Bu reform paketinde, şunların yer alması gerekmektedir:

-Emeklilik gelirlerinin vergilendirilmesiyle ve emeklilerin sağlık sigortası primlerine katlanmasını sağlayarak yapılabilecek nitelikte, net bağlama oranında indirim yapılması,

-Erkekler için 60, kadınlar için 58 olan normal emeklilik yaşından daha erken emekli olmayı seçenlerin yararlanabileceği şekilde, emeklilik katkı paylarında aktüeryal olarak denk bir indirimin yapılmasının uygulamaya girmesi,

-Emekli çalışanların kıdem tazminatına hak kazanması uygulamasının sistemden kaldırılması,

-Kayıtlı sektörde emeklilik yaşınının 65'e çıkartılması

-Sosyal güvenliğe kaydolma ve vergi uyumunun orta yaşlı emekliler arasında artan ölçüde sağlanması

Daha Fazla Düzenleyici Reforma Gerek Var mı?

2000'lerin ilk yarısında verimlilik düzeyini arttırıcı çabaların uygulamaya konulmasına rağmen; kayıtlı sektörde faaliyet gösteren firmalar, diğer OECD ülkelerinde bulunanlara göre daha fazla detayı olan mevzuat (düzenleyici işlem) bolluğu ile karşı karşıyadır. Bu düzenlemelerin karmaşıklığı, giriş maliyetlerini arttırmakta ve bürokrasiye iş yaratımı üzerinde ihtiyari güç kullanımı için olanak sağlamaktadır. Bu risklere, ticari yargılamadaki kararlar üzerinde belirsizlik yaratacak şekilde, firmaların yönetimine uygulanan yasaların karmaşıklığı da eşlik etmektedir. Bu kusurlar, genellikle daha önce böyle bir tecrübesi olmayan veya bu tip bir ortamda faaliyet gösterecek kaynağı olmayan yabancı firmaların vergilendirilmesi sırasında ortaya çıkmaktadır. Önemli derecede ilerleme kat edilse bile; **işlerin yürütülmesine ilişkin yasal ve düzenleyici kuralların daha fazla basitleştirilmesi gerekmektedir ve ticari yargı sistemi, uygulama için verimlilik düzeyini arttıracak ve yasaların uygulanmasını öngörülebilir kılacak şekilde reforme edilmelidir.** Her ne kadar elektrik, doğal gaz ve telekomünikasyon gibi bağlantı endüstrilerde rekabetçi düzenleyici çerçeve AB direktiflerine göre reforme edilmiş olsa da; fiyatlar diğer ülkelere göre görece yüksek kalmaktadır. Sektörel düzenleyiciler ve rekabet otoritesi arasındaki iş birliği güçlendirilmeli ve bu bağlantı endüstrilerinde rekabeti arttırıcı yönde daha fazla adım atılmalıdır. Rekabeti ticarete açık olan ve olmayan tüm faaliyetlerde geliştirmek, enflasyonu azaltmak ve ekonominin rekabetçiliğini güçlendirmek için birincil bir hedeftir.

Firmaların kayıt altına girmelerini kolaylaştırıcı politikalar, bugün kamu borcunun neden olduğu dışlama (crowding-out) etkisinin azalmasıyla ve bankacılık ve kurumsal yatırımın daha rekabetçi hale gelmesiyle daha yaygın hale gelmeye başlayan, firmaların kredi ve öz sermaye finansmanına ulaşma imkanlarını da önemli ölçüde geliştirecektir. Ancak, bu kaynaklardan yararlanabilmek için, firmaların –bugün sadece kayıtlı sektörde faaliyet gösteren en gelişmiş işletmelerin yakalayabildiği- daha yüksek düzeyde finansal şeffaflık ve kurumsal yönetim standartlarını tutturmaları gerekmektedir. Sermaye piyasaları kanunları ve Kurumsal Yönetişim Prensipleri, halka açık şirketler için, titiz finansal raporlama, dış denetim ve yönetim standartları belirlemektedir ve yeni Türk Ticaret Kanunu'nun yasalaşmasıyla birlikte, tüm firmalara benzer standartlar getirilecektir. Bunlar uyulması çaba gerektiren standartlar olduğundan; **küçük firmaların tüm yeni zorunlu düzenlemelere uyum sağlama kapasiteleri dikkatle gözlemlenmelidir. Eğer bu firmalara bu yeni standartlar nedeniyle yüklenecek yük, bu standartların getirilmesiyle elde edilecek faydadan daha büyük olursa; özel sektördeki küçük firmaların bu standartlara uyumu konusu gözden geçirilebilir.**

Eğitim Sistemi İyi İşliyor mu?

Üretkenlik ve yaşam standartları, insan kaynaklarının kalitesinden önemli ölçüde etkilenmektedir. Türkiye'deki ilk ve orta dereceli okullar, diğer OECD ülkelerine kıyasla, ortalama olarak oldukça zayıf sonuçlar üretmektedir. Ancak, en iyi okullarda, standartlar oldukça yüksektir. Bu, eğitim sisteminin, en iyi okullara (anadolu ve fen liseleri) kabul edilen ve daha sonra üniversitelere ve kayıtlı sektörde istihdama kanalize edilen en yetenekli öğrencilere en iyi eğitimi sunmaya odaklanma refleksini yansıtmaktadır. Sonuç olarak; en zorlayıcı beşeri sermaye eksikliği emek piyasasının orta ve düşük becerili kesimlerinde ortaya çıkmaktadır. Buna rağmen; kaynaklar, çarpık bir şekilde, en iyilere doğru akıtılmaya devam edilmektedir. Tüm ekonomiye bir bütün olarak yansıyan bu eğitim ikiliğinin yenilebilmesi için; eğitim sektöründeki önceliklerin mevcut şartlara en baştan uyarlanması ve eğitime harcanan kaynakların, yüksek eğitim kalitesinin herkese ulaşmasını sağlayacak şekilde yeniden tahsisi gerekmektedir. **Temel eğitimin başlıca amacının, öğrencilerin elit okullara girmek için sıralanıp seçildiği bir yapıdan, genç insanların daha büyük bir kısmının modern işgücü için gerekli olan temel okuma yazma ve hesaplama yeteneklerini sağlama şeklinde daha geniş odaklı bir yapıya geçiş olması gerekmektedir. Bunu başarmak için, bütçe olanakları elverdiği ölçüde arttırılmalı ve arttırılan harcamalar okullar ve bölgeler arasında daha eşitlikçi bir şekilde dağıtılmalıdır. Buna ek olarak, okulların ortaya çıkan sonuçlardan daha fazla sorumlu tutulabiliyor olması gerekmektedir. Son olarak, üniversiteye giriş sınavı da dahil olmak üzere tüm sınavların, dershaneye gitme imkanı olmayıp yüksek öğrenim almak isteyen öğrencilerin halihazırda karşılaştığı engelleri azaltacak şekilde müfredata tam uyumunun sağlanması gerekmektedir.** Daha etkin ve hakkaniyetli bir eğitim sistemi, Türkiye'de gelecekte daha hızlı verimlilik artışları yaşanmasını ve ortalama yaşam standardının yükselmesini mümkün kılacak şekilde önemli sayıda yüksek becerili işgücü sağlayacaktır.

Tarım Sektörü Yeniden Nasıl Canlandırılabilir?

Tarım sektörü halen daha Türkiye'deki toplam işgücünün 1/3'ünü istihdam etmektedir ve koruyucu politika rejimi, bugüne değin düşük verimliliği güçlendirmiştir. Daha rekabetçi bir ortam yaratmak, tarımın modernize olmasına yardım edecek ve hasıla artışı ile verimliliği arttıracaktır. 2000-2001 yıllarında hem daha çarpıtıcı olan hem de girdi hem de çıktı sübvansiyonları açısından daha maliyetli olan teşvik sisteminin yerine, doğrudan gelir desteği uygulamasının hayata geçirilmesi ve tarımsal girdi ve çıktı fiyatlarını kontrol eden kamuya ait kuruluşların özelleştirilmesi şeklinde önemli reformlar hayata geçirilmiştir. **Ancak, reform çabaları yeniden canlandırılmalıdır. 2000-2001 reform ajandası tamamen uygulanmalı ve bu uygulamaları, örneğin daha büyük ve daha verimli tarım çiftliklerin yaratılmasını kolaylaştıracak şekilde arazi sahiplerini ticarete dayalı tarıma geçiş için daha fazla teşvik edecek yasal çerçeveyi oluşturucu ek politikalar da bu uygulamalara eşlik etmelidir.** Ancak; nüfusun büyük kısmı küçük çiftliklerde çalışmakta ve güvenlik ağının yoksunluğu, arsa birleşmeleri gibi konular, önemli sosyal sorunlara yol açmaktadır. Bu sorunların üstesinden gelmenin en iyi yolu, daha önce tartışılan kapsamlı bir reform paketini kırsal kesimleri de dahil edecek şekilde endüstride uygulamaktır ve bu sayede bu sorunlarla başa çıkmak da kolaylaşacaktır. Ancak, **mutlak yoksulluk seviyesinin altında olanlar ve diğer sosyal desteğe ihtiyacı olanlar için, bazı sosyal politika tedbirleri de geçiş dönemini kolaylaştırmak için uygulanmalıdır. Sulama ve diğer altyapı alanlarında özel yatırım için yasal koşulları iyileştirecek ek politikaların da aynı zamanda uygulamaya konulması gerekmektedir.**

Yukarıda tavsiye edildiği gibi geniş kapsamlı bir reform paketi, Türkiye'yi daralma-genişleme-daralma döngüsünden çıkararak, risklerini minimize edecek ve ortalama olarak düşük becerili insan sermayesine ve görece düşük yüksek verimlilik düzeyine sahip işletmelerle çok sayıda düşük verimlilik düzeyinde işletmeye sahip ikili bir ekonomik yapıdan, yaşam standartlarında hızlı bir yükselme sağlanmasına imkan verecek şekilde daha adil bir oyun sahasında faaliyet gösterilmesini sağlayan bir ekonomiye dönüşmesine yardımcı olacaktır. Bu başarı, Türkiye'nin hızla arta çalışma çağındaki nüfusunu absorbe ederek, verimli şekilde istihdam edebilen ve Avrupa'nın refahına katkı sağlayabilecek bir ülke olarak algılanmasını da güçlendirecektir. Bunun başarılabilmesi, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile müzakere sürecini de kolaylaştıracaktır.

(Vergi Dünyası Dergisi'nde, Ocak 2007 sayısında yayınlanmıştır.)